

METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM V PREŠOVE

Peter ORENDÁČ

VZŤAH ETICKEJ A NÁBOŽENSKEJ VÝCHOVY

- 2007 -

Predhovor

Publikácia, ktorú beriete do rúk, je na prvom mieste zaujímavým príspevkom k diskusii o vzájomnom vzťahu etickej a náboženskej výchovy. Oba predmety, z ktorých slovíčko „alternácia“ urobilo akýchsi vzájomných rivalov, sú v tomto dokumente prehľadne predstavené, vrátane dôležitej časti o ich vývoji a zaradení do súčasného vyučovacieho procesu. Toto je potrebné objasňovať i pripomínať.

Pozornému čitateľovi ale zaiste neujde aj ďalšia myšlienková rovina tohto dielka – myslím si, že ju pri čítaní ani nemožno prehliadnuť – a je ňou otázka o postavení oboch predmetov v celom výchovno-vzdelávacom systéme. Lebo, ako píše autor, citujúc projekt Milénium: *„Zmena filozofie je aj v tom, že výchova sa stáva rovnako dôležitá ako vzdelávanie, vzdelávanie je súčasťou výchovy.“* S týmto tvrdením nestačí len súhlasiť, ale je potrebné ho aj konkrétne realizovať. Nepochybne aj táto publikácia je v tejto oblasti hodnotným krokom. Napĺňa sa tým aj poslanstvo J. A. Komenského, ktorý svojho času povedal: *„Kto napreduje vo vedomostiach, ale upadá v mravoch, kráča viac dozadu ako dopredu“.*

Miroslav Gira

OBSAH

Zoznam použitých skratiek.....	6
Úvod.....	7
1 História etickej a náboženskej výchovy v našom novodobom školstve.....	9
2 Vymedzenie pojmov	12
3 Charakteristika etickej a náboženskej výchovy v našom školstve.....	14
3.1 Etická výchova.....	14
3.2 Náboženská výchova	15
4 Zložky etickej výchovy a ich porovnanie s náboženskou výchovou.....	18
4.1 Výchovný program	19
4.2 Štýl výchovy.....	23
4.3 Použitie osobitných výchovných metód	25
4.4 Rozvoj prosociálnosti	26
5 Kategórie etickej výchovy a ich vzťah k náboženskej výchove.....	29
5.1 Empatia.....	29
5.2 Asertivita	30
5.3 Atribúcia	32
5.4 Morálna komunikácia	32
5.5 Morálna flexibilita	33
Zoznam použitej literatúry	35

Zoznam použitých skratiek

MPC – Metodicko-pedagogické centrum

Mk – evanjelium podľa Marka

Mt – evanjelium podľa Matúša

Lk – evanjelium podľa Marka

Jn – evanjelium podľa Jana

Rim – list sv. Pavla Rimanom

Gn – kniha Genezis

Tob – kniha Tobiáš

CT – apoštolská exhortácia Jána Pavla II. Catechesi tradendae

EN – apoštolské povzbudenie Pavla VI. Evangelii nuntiandi

VDK – Všeobecné direktorium pre katechizáciu

VKD – Všeobecné katechetické direktorium

GE – deklarácia II. vatikánskeho snemu Gravissimum educationis

ChD – dekrét II. vatikánskeho snemu Christus Dominus

Úvod

Keď sa hovorí o náboženskej a etickej výchove, často sa tieto alternatívne povinne voliteľné predmety (od školského roka 2006/2007 povinné vo všetkých ročníkoch základnej školy) dávajú do protikladu, akoby už z princípu bol medzi nimi antagonizmus a niekedy k sebe tak pristupujú aj ich vyučujúci. Prečo je vo verejnosti i medzi učiteľmi tento rozpor? Je to vo vzájomnom nepoznaní jednotlivých predmetov, ich cieľov i obsahov.

Cieľom tejto práce je poskytnúť čitateľovi stručnú charakteristiku predmetov etická výchova a náboženská výchova, poukázať na vzťah medzi nimi, ktorý nie je protirečivý ani antagonistický a sledovať ich ciele, ktoré v sledovanej rovine sú takmer identické. Pretože náboženská výchova má prirodzený i nadprirodzený cieľ (spiritualitu), budeme sa sústreďovať hlavne na jej prirodzenú zložku, aby sme mohli porovnávať porovnateľné pre obidva predmety – hodnoty vlastné všeobecnému humanizmu. Pretože náboženská výchova je u nás zameraná konfesiónálne, v tejto práci je charakteristika náboženskej výchovy Katolíckej cirkvi.

Samozrejme, že medzi predmetmi sú aj mnohé rozdiely, ktoré vychádzajú z vlastnej identity predmetu, ale tie sú hlavne v oblasti konkrétneho obsahu či metodológii vyučovacieho procesu a aj o tom hovorí táto publikácia.

Prvá časť sa zaoberá otázkou potreby výchovy, ktorá má pre spoločnosť neraz väčší význam ako samotné vzdelávanie, lebo samotná spoločnosť sa čoraz viac podieľa na výchove jedinca ako samotná rodina. Ďalej sa tu uvádza situácia, aká bola pri zavádzaní obidvoch predmetov do nášho školského systému.

Pre lepšie pochopenie vzťahov medzi predmetmi sú v druhej časti vysvetlené základné pojmy – výchova, etika, náboženstvo.

Tretia časť podáva charakteristiku etickej výchovy v našom školstve a náboženskej výchovy z pohľadu dokumentov Katolíckej cirkvi.

Ďalej sú porovnané jednotlivé zložky etickej výchovy (výchovný program, štýl výchovy, použitie osobitných výchovných metód, rozvíjanie prosociálnosti) s náboženskou výchovou a ich nachádzanie v nej.

Posledná časť sa zaoberá jednotlivými kategóriami etickej výchovy, ich definovaním a uplatňovaním v obidvoch predmetoch.

1 História etickej a náboženskej výchovy v našom novodobom školstve

Ľudstvo vstupovalo do 3. tisícročia s veľkými nádejami a očakávaniami, hlavne zmien k lepšiemu. Lenže udalosti prvých rokov nového milénia dokumentujú, že ľudstvo v spoločenských vzťahoch žne úrodu toho, čo zasialo v minulosti. Stále sú tu lokálne vojny, ktoré hrozia prerásť v celosvetový konflikt, silnejú teroristické útoky, pretrvávajú, ak priam sa nezväčšujú veľké ekonomické rozdiely medzi národmi, ľudia stále pociťujú nespravodlivosť, neúctu, pretrvávajú rasová i náboženská nenávisť. Na druhej strane ľudstvo dosahuje úspechy na poli vedy i techniky. V čom je teda príčina týchto paradoxov? Asi v tom, ako hovorí E. Fromm, že „rozumom sme v 21. storočí, ale naše srdce je v dobe kamennej“. Odborníci tvrdia, že uvedený paradox sa dá riešiť správnou výchovou. A tak sa ponúkajú filozofie výchovy, predkladajú projekty, podľa ktorých sa človek môže stať lepším. Živo sa diskutuje o tom, čo je dôležitejšie – byť vysoko vzdelaným alebo dobrým, hľadajú sa cesty vo výchovných systémoch, ako zladiť výchovu, aby jedinec ako jej produkt bol vzdelaný, ale hlavne mravne dobrý.

Aj u nás sa už vyše desaťročie, od pádu totality, vedú diskusie o koncepcii výchovy a vzdelávania a každá vláda verbálne deklaruje, ako považuje výchovu a vzdelávanie za jednu zo svojich najvýznamnejších a hlavných priorít.

Významné miesto v návrhoch koncepcií rozvoja výchovy a vzdelávania u nás zaujal Návrh koncepcie rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike známy ako Projekt „Milénium“. Podľa neho (s.16): „Ideálom výchovy a vzdelávania by mal byť dobrý (čestný, charakterný), múdry (vzdelaný, tvorivý), aktívny (samostatný, pracovitý, iniciatívny) a šťastný (vyrovnaný, zdravý) človek.“

Tento projekt navrhuje tiež zmenu filozofie výchovy a vzdelávania (s. 18-19): „... výchova sa stáva dôležitejšia ako vzdelávanie; presnejšie – vzdelávanie je len časťou výchovy. Výchova je vec celospoločenská, nielen vec školy. Filozofia výchovy je založená na humanizme, rozvoji osobnosti a jej kreativite. Vzdelávaní nemajú získavať iba poznatky, ale súčasne sa učiť pozitívne cítiť, motivovať sa, mať chuť žiť aj v sťažených podmienkach, získavať spôsobilosti pre spoločenský život a progresívne medziľudské vzťahy, osvojovať si hodnoty tvorby a ochrany ľudských práv, životného prostredia, učiť sa slobode, zodpovednosti a tvorivosti.“

Dosiahnuť, aby bol človek lepším, by malo byť prvoradým cieľom celej spoločnosti. Povinnosťou občianskej spoločnosti na výchovnom poli má byť napomáhať pri výchove mládeže – má chrániť práva rodičov a ostatných výchovných subjektov, postarať sa o výchovu tam, kde si rodičia neplnia svoju úlohu. V tomto smere občianskej spoločnosti môžu pomôcť aj cirkvi. Cirkev má osobitú vychovávateľskú povinnosť nielen preto, „že ju treba uznať za ľudskú spoločnosť schopnú vychovávať, ale hlavne preto, že má zvestovať všetkým

ľuďom cestu spásy a veriacim udeľovať život v Kristovi a poskytovať im pomoc, aby dosiahli plnosť života“ (GE, 1993, s. 288).

Aj podľa cirkvi medzi všetkými výchovnými prostriedkami má osobitý význam škola. „Škola má za poslanie bedlivo sa snažiť cibriť rozumové schopnosti, rozvíjať správny úsudok, oboznamovať s kultúrnym dedičstvom, ktoré nadobudli predchádzajúce generácie, pestovať zmysel pre hodnoty, pripravovať na budúce povolanie a umožniť vzájomné porozumenie tým, že utvára priateľský zväzok medzi žiakmi rozmanitej povahy a rozličného postavenia. Škola okrem toho predstavuje stredisko, na ktorého činnosti a rozvoji majú spolupracovať rodiny, učitelia, rozmanité kultúrne, občianske a náboženské organizácie, občianska spoločnosť a celé ľudské spoločenstvo“ (GE, 1993, s. 289).

K tomu, aby škola vychovávala dobrého človeka, majú v našom školskom systéme prispieť dva alternatívne voliteľné predmety – náboženská výchova a etická výchova.

Hneď po páde socializmu bolo zrejmé, že vtedajšia ideológia založená na marxizme-leninizme a socialistická morálka je razom preč. Vznikol teda otvorený priestor, ktorý bolo treba vyplniť pozitívnym výchovným pôsobením, hlavne na mládež v školách ešte skôr, ako si osvojí negatíva, ktoré začali rýchlo prichádzať zo Západu.

Tak sa do škôl ako nepovinný predmet dostalo náboženstvo, vyučovanie ktorého zabezpečovali cirkvi zo svojich zdrojov. K vyučovaniu náboženstva sa hľadala vhodná alternácia (nie všetci obyvatelia krajiny sú veriaci, alebo sa hlásia k niektorému vierovyznaniu, alebo im nevyhovuje predmet náboženstvo) a tá sa našla v etickej výchove. Postupom času obidva predmety – etická výchova i náboženská výchova – sa stali alternatívne povinne voliteľnými predmetmi na druhom stupni základných škôl a v prvom a druhom ročníku stredných škôl a stredných odborných učilíšť. V školskom roku 2004/2005 sa postupne začali zavádzať aj na prvom stupni základných škôl.

Obidva predmety sa museli od začiatku vyrovnávať s veľkými problémami. Je pravda, že náboženstvo sa vyučovalo aj za socializmu, ale za akých, dnes už ťažko predstaviteľných, podmienok to bolo. Zmenou politickej situácie v roku 1989 sa i vyučovanie náboženstva dostalo do nových dimenzií. Počet záujemcov o vyučovanie náboženstva rapídne stúpol a miestami predstavoval až 100 % žiackej populácie. Rodičia si chceli voči deťom splniť „náboženský dlh“, ktorý voči nim pociťovali.

S nárastom záujmu žiakov o výučbu náboženstva vznikal personálny problém s pokrytím výučby. Tak sa štúdium teológie so zameraním na katechézu a školské vyučovanie náboženstva sprístupnilo laickým veriacim. Od roku 1990 mohli študovať na teologických fakultách (Katolícka cirkev poskytla možnosť štúdia na Rímskokatolíckej Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte UK v Bratislava, neskôr

v Spišskej kapitule, Prešove, Nitre, Badíne, Košiciach).

Ďalej bolo potrebné vytvoriť učebné osnovy, ktoré by zohľadňovali potreby žiakov jednotlivých ročníkov, stupňov a typov škôl. Spočiatku si ich v Katolíckej cirkvi vytvárali biskupstvá samostatne a v roku 1992 boli schválené jednotné pre celé Slovensko. Obdobná situácia bola aj s učebnicami, ktoré sa tvorili v rámci biskupstiev a od roku 1993 už centrálné.

To všetko bolo potrebné zvládnuť bez špeciálnej teoretickej prípravy ľudí, ktorí do tohto procesu boli zainteresovaní, pretože doba si vyžadovala rýchlu reakciu. Prebrať učebné osnovy resp. učebnice z iných krajín nebolo možné, lebo situácia u nás bola diametrálne odlišná ako v krajinách Západu.

Problematika s učebnými pomôckami však pretrváva aj naďalej.

Vyučovanie náboženstva v súčasnosti majú cirkvi personálne poriešené, majú teoreticky pripravených ľudí na tvorbu pedagogických dokumentov, učebníc i kurikula. Učiteľia náboženskej výchovy sa môžu ďalej vzdelávať. Aj preto v MPC v Bratislave a v Prešove boli zriadené miesta metodikov náboženstva a náboženskej výchovy. Okrem toho Katolícka cirkev na pomoc katechétom a učiteľom náboženstva má pri biskupstvách vytvorené katechetické úrady, ktoré majú ďalšiu svoju sieť a v roku 2005 bolo zriadené Katolícke pedagogické a katechetické centrum.

Obdobne etická výchova nevznikla ako produkt dlhodobej činnosti širokých tímov výskumníkov a vedeckých ústavov, ale vznikla z existenčnej potreby poskytnúť výchovný systém mravného konania mladej generácií i celej spoločnosti. Od roku 1990 tu bola požiadavka nielen zavedenia, ale aj teoretického zdôvodnenia koncepcie výchovného predmetu etická výchova. Tím pracovníkov sa opieral o teoretické a experimentálne práce iných autorov, zvlášť o práce Roberta Roche-Olivara.

Zároveň s tvorbou koncepcie a zavádzaním predmetu do škôl bolo treba zvládnuť otázku personalistiky. A tak od roku 1992 sa etická výchova začala študovať na pedagogických fakultách vysokých škôl v Prešove, Košiciach, potom v Nitre a Bratislave. Na MPC v Bratislave na Tomášikovej ulici vznikol kabinet etickej výchovy a následne aj v ďalších MPC vznikli miesta metodikov etickej výchovy.

Postupne boli vytvorené metodické materiály pre učiteľov etickej výchovy a spracované učebné osnovy pre druhý stupeň základných škôl a prvý a druhý ročník stredných škôl, ktoré vstúpili do platnosti od 1. septembra 1997 a od septembra 2004 aj pre prvý stupeň základných škôl.

2 Vymedzenie pojmov

Aby sme lepšie pochopili vzťah medzi etickou výchovou a náboženskou výchovou pozrieme si definície a vymedzenie základných pojmov.

Obidva predmety nesú v názve výraz **výchova**. O tom, čo je výchova, bolo popísaných mnoho kníh rôznych teoretických prúdov, ktoré boli ovplyvnené rôznymi sociokultúrnymi podmienkami, odlišnými koncepciami človeka, akcentáciou jednotlivých stránok výchovného procesu. Z moderného hľadiska je výchova „predovšetkým procesom zámerného a cieľavedomého vytvárania a ovplyvňovania podmienok umožňujúcich optimálny rozvoj každého jedinca v súlade s individuálnymi dispozíciami a stimulujúcich jeho vlastnú snahu stať sa autentickou, vnútorne integrovanou a socializovanou osobnosťou.“ (Průcha et al., 1998, s. 286) Skrátene môžeme povedať, že je to „zámerné pôsobenie na osobnosť človeka s cieľom dosiahnuť pozitívne zmeny v rôznych zložkách osobnosti“ (Průcha, 2001, s. 15).

Etika (gr.: ethos – mrav, zvyk), ako ju definuje kresťanská filozofia, „je filozofická disciplína, ktorá sa zaoberá ľudskými skutkami z hľadiska základných zásad mravnosti, ktorých pôvod a normatívnu záväznosť a relatívnu alebo absolútnu hodnotu a platnosť zdôvodňuje a vysvetľuje na racionálnom základe“ (Višňovský et al., 1977, s. 140). Niekedy sa etika označuje termínom morálka (náuka o mravoch) alebo prirodzené právo, či axiológia (náuka o hodnote ľudských skutkov) alebo deontológia (doktrína partikulárnych povinností povolania).

Etika sa odlišuje od teologickej mravouky, ktorá záväznosť noriem vyvodzuje nielen z rozumového poznania, ale aj z Božieho zjavenia.

Podľa pedagogického slovníka (Průcha et al., 1998, s. 66) etika je: „1) Teória mravnosti, filozofická disciplína, zaoberajúca sa hodnotovým základom postojov, jednania a správania ľudí. K základným kategóriám patrí šťastie, sloboda, zmysel ľudského života. 2) Systém mravných noriem tvoriacich základ spoločnosti, vymedzujúcich postavenie človeka v spoločnosti a poskytujúci kritériá jeho morálneho jednania. 3) Mravné správanie človeka, súlad jeho rozhodovania, konania a správania s humánnymi etickými princípmi. 4) Vyučovací predmet, obsahom ktorého je mravná výchova.“

Teologický lexikón definuje **náboženstvo** ako „vzťah rozumného stvorenia k Bohu ako k prvému počiatku a poslednému cieľu. Subjektívne náboženstvo je nábožnosť, ktorou rozumné stvorenie Boha teoreticky poznáva a prakticky uznáva. Objektívne alebo materiálne náboženstvo je súhrn právd, povinností a ustanovizní, ktorými sa naša nábožnosť vzťahuje, ktorými je náš život usmernený k Bohu. Nadprirodzené náboženstvo sa opiera o fakt zjavenia. Boh zvláštnym zjavením pozdvihol ľudstvo k náboženstvu nadprirodzenému, ktorým však nezrušil prirodzený základ, ale ho zdokonalil, aby vzťah človeka k Bohu bol oveľa

vnútornejší a dokonalejší, aby sa stal nadprirodzeným náboženstvom“ (Višňovský et al., 1977, s. 308).

Zo sociologického pohľadu náboženstvo je „súhrn presvedčení, postojov, symbolov a praktík založených na ideách posvätného a zjednocujúceho príslušníkov náboženskej komunity. Posvätno vzbudzuje v človeku pocit bázne a úcty“ (Jandourek, 2001, s. 167).

Etická výchova je „výchovné pôsobenie na žiaka, jeho rozum, predstavy, postoje, city, vôľu a konanie, aby boli v súlade so všeobecne uznávanými zásadami etiky“ (Průcha et al., 1998, s. 136).

Náboženská výchova podľa českého pedagogického slovníka je definovaná ako „výchova uvádzajúca žiakov do náboženskej problematiky, zoznamujúcich sa so základnými pojmi a morálnymi hodnotami, s poznatkami o rôznych cirkvách a cirkevných tradíciách a rituáloch“ (Průcha et al., 1998, s. 139). Na Slovensku je náboženská výchova chápaná špecifickejšie a zameraná konfesiónálne.

Terminologický a výkladový slovník andragogiky (Hotár, 2000, s. 279) náboženskú výchovu vysvetľuje ako: „1) Systém výchovných aktivít zameraných na vypestovanie a upevnenie náboženského citu, religióznosti. 2) Súbor vzdelávacích aktivít zameraných na poznanie a osvojenie si princípov noriem, mravných kódexov a dejín daného náboženstva. 3) Výchovno-vzdelávací systém, ktorého cieľom je na základe viery v božstvo dosiahnuť také správanie, konanie a vnútorné presvedčenie, aby nebolo v rozpore s pozitívnymi hodnotami daného náboženstva. 4) Vyučovacia predmet na školách a označenie mimoškolských aktivít založených na kresťanstve.“

3 Charakteristika etickej a náboženskej výchovy v našom školstve

3.1 Etická výchova

Slovenský projekt etická výchova je postavený na základe projektu profesora Roberta Roche-Olivara, ktorý chápe etickú výchovu v širšom i v užšom zmysle: „Etická výchova v širšom zmysle zahŕňa implicitnú etickú výchovu, t. j. také usporiadanie vyučovacieho procesu života školy, aby celá atmosféra školy a rôzne predmety súvisiace so životom školy pozitívne ovplyvňovali rozvoj charakteru detí. Etická výchova v užšom zmysle, je usmerňovanie školského (triedneho) spoločenstva pomocou osobitných aktivít, ktoré majú v učebných plánoch vyhradený osobitný priestor“ (Lencz in Roche-Olivara, 1992, s. 8).

V našich podmienkach je predmet etická výchova založený na báze prosociálnosti. „Z teoretického hľadiska je orientovaný na rozvoj identity a prosociálnosti, a to prostredníctvom rozvoja a kultivácie sociálnych zručností. Okrem toho, v centre pozornosti stoja špeciálne tematické celky typu mravných noriem a zákonov, svedomia, atribúcie, empatie, asertivity, morálnej flexibility, ako aj konkrétne aplikačné témy typu etika pracovných, ekonomických vzťahov, profesijná etika v celku, etické aspekty ekológie atď. Na základe uvedeného nie je možné obviňovať etickú výchovu z neúplnosti výchovného programu, na základe ktorej sa výchova tohto typu obmedzuje iba a výlučne na výchovu prosociálnosti, i keď prosociálne správanie stojí v centre jej pozornosti“ (Klimeková, 1999, s. 92). Všeobecne možno povedať, že celý projekt je komplexná a multidisciplinárna záležitosť.

Na etickej výchove sa podieľajú teoretické disciplíny: sociológia, manažment zmeny, výskumu mozgu, psychológia osobnosti, vývinová psychológia, sociálna psychológia, psychológia prosociálnosti, religionistika, filozofia výchovy, etika a filozofická antropológia, ktorá má kľúčový význam. Tá podáva zásadný a zovšeobecňujúci pohľad na človeka.

Aj napriek tomu, ako hovorí Vasil Gluchman (2005) „teória výchovy k prosociálnosti nedáva dostatočne jasnú odpoveď na jednu z najdôležitejších otázok - prečo byť mravný“.

„Prosociálnosť nie je celá etika. Je však jej jadrom, kompasom, srdcom. Je to zlaté pravidlo mravnosti, ktoré bolo stáročia identifikované vo všetkých civilizáciách“ (Klimeková, 1999, s. 92). V spoločnosti, v ktorej sa nachádzame, nie je ľahké koncipovať etickú výchovu a jej program tak, ako samotnú etiku. „Aj na základe týchto dôvodov by bolo vhodnejšie hovoriť o prosociálnej výchove, než o etickej výchove a zvlášť vo vzťahu k základnej škole. Vo vyspelých krajinách sa hovorí o mravnej výchove a nie o etickej výchove“ (Gluchman, 2005).

3.2 Náboženská výchova

Dokumenty Katolíckej cirkvi uvádzajú pojem školské vyučovanie náboženstva, ktoré je časťou i v službe katechézy – širšieho pôsobenia na deti a dospelých, ktorí prijali vieru. Aby sme lepšie pochopili význam a miesto školského vyučovania náboženstva, špecifickej zložky náboženstva, všimneme si, čo je to katechéza a aké má poslanie v živote Cirkvi.

Prvotným a prirodzeným poslaním Cirkvi je sprostredkovať spásu, zvestovať kráľovstvo Božie všetkým ľuďom. „Choďte teda, učte všetky národy a krstite ich v mene Otca i Syna i Ducha Svätého a naučte ich zachovávať všetko, čo som vám prikázal“ (Mt 28, 19 - 20). Ježiš od svojich učeníkov nechcel nič iné, len aby robili to, čo on: „Opäť sa k nemu zišli zástupy a on ich zasa ako zvyčajne učil“ (Mk 10, 1b). Cirkev je tu pre hlásanie evanjelia. Evanjelizácia je však zložitá, ale aj dynamická skutočnosť. Zahŕňa v sebe ohlasovanie Krista tým, ktorí ho nepoznajú, tým, ktorí žijú v náboženskej ľahostajnosti a vyvoláva u nich obrátenie. Následne po tom prichádza k slovu ďalšia zložka evanjelizácie – katechéza.

Slovo katechéza pochádza z gréckeho slova *katechesis*, *katechêin* a znamená zhora volať, hovoriť, robiť ozvenu. Vzťahuje sa na všetko, čo vchádza do ucha. V prenesenom význame znamená ústne, osobné vyučovanie (Kutarňa, 1994, s. 11).

Katechéza vychádza z podmienky – kto sa obrátil, kto sa rozhodol. Katechizovať, vo svetle učenia sv. Pavla, znamená niekoho nejako privádzať k tomu, aby skúmal „Tajomstvo Krista“ vo všetkých jeho dimenziách; porozumieť Kristovej láske, ktorá prevyšuje všetko poznanie a vniknúť do celej plnosti Boha. „V tomto zmysle konečným cieľom katechézy je niekoho priviesť nielen do kontaktu, ale aj do spoločenstva, do úzkeho styku s Ježišom Kristom.“

Podľa apoštolskej exhortácie Jána Pavla II. *Catechesi tradendae* (čl.18,1993, s. 4) „... katechéza je výchova detí, mládeže a dospelých vo viere. Zahrňuje v sebe najmä vyučovanie kresťanskej náuky, podávanej organicky a systematicky so zámerom uviesť človeka do plného kresťanského života.“ Katechéza sleduje teda dva ciele:

1. pôsobí na dozrievanie počiatkovej viery,
2. vychováva pravého učeníka Krista tým, že systematicky prehĺbuje poznanie osoby a posolstva Ježiša Krista.

Katechéza ako podstatný prvok evanjelizácie, ako uvádza Všeobecné direktorium pre katechizáciu (1998, s. 14), pôsobí v službe:

- a) Uvádzania do kresťanského života, kde je jeho základným prvkom, preto musí byť vyučovaním, ktoré:
  - „nie je improvizované, ale systematické, podľa programu, ktorý dopomôže

- dostať sa k presnému cieľu,
- je zamerané na podstatu (nie je to vedecká exegéza ani teologický prieskum),
  - je dostatočne kompletne, ale nezdržuje sa pri prvej zvesti tajomstva kresťanstva,
  - je integrálna kresťanská iniciatíva, otvorená pre všetky základné zložky kresťanského života“ (CT čl. 21, 1993, s. 5).
- b) Permanentnej výchovy vo viere, kde sú mnohé formy:
- štúdium a prehlbovanie poznania Svätého písma,
  - štúdium sociálnej náuky Cirkvi,
  - liturgická katechéza, ktorá pripravuje na sviatosti a pomáha hlbšie pochopiť a prežiť liturgiu,
  - príležitostná katechéza,
  - iniciatívy duchovnej formácie,
  - systematické prehlbovanie kresťanského posolstva pomocou teologického vyučovania.
- c) Školského vyučovania náboženstva.

Katechéza má svoje neodňateľné miesto v celkovej pastoračnej a misijnej činnosti Cirkvi. Preto II. vatikánsky koncil v dekréte *Christus Dominus* (1993, s. 58) priamo nariaďuje: „Nech sa zostaví rukoväť o katechetickú výchovu kresťanského ľudu, v ktorej nech sa podajú základné zásady a rozvrh vyučovania katechizmu i vypracovania príslušných kníh.“ V súvislosti s týmto príkazom problematika katechézy sa objavuje v mnohých postkoncilových dokumentoch pápežského Magistéria.

Aj pápež Pavol VI. v apoštolskom povzbudení *Evangelii nuntiandi* (1992, s. 27) sa dotýka výučby náboženstva: „Ľudský rozum, najmä detí a dospelujúcej mládeže, má si pomocou systematického vyučovania osvojiť základné poznatky a obsah pravdy, ktorú nám Boh zjavil a ktorú sa Cirkev v priebehu svojich dlhých dejín snažila stále bohatšie vyjadrovať. Určite nikto nebude popierať, že cieľom tohto vyučovania má byť, aby si ľudia navykli na kresťanský život, a že nemá byť iba rozumového rázu.“ V ďalšom katechetické vyučovanie situuje do kostola, školy, kresťanských rodín a všade tam, kde je to možné, za predpokladu, že katechéti majú k dispozícii vhodné učebnice, rozvážne a odborne upravené pod vedením biskupov.

Osobitný význam pri výchove a vzdelávaní má škola. Práve v škole sa môže dôkladne rozvíjať systematickosť vo vyučovaní katechizmu i využívať najnovšie poznatky zo psychológie, pedagogiky a didaktiky.

Vzťah medzi školským vyučovaním náboženstva a katechézou, ako učí Všeobecné direktorium pre katechizáciu (1998, s. 74), je vzťah odlišnosti a dopĺňania sa: „Je neoddeliteľné spojenie a zároveň jasná odlišnosť medzi

vyučovaním náboženstva a katechézou.“ Vyučovanie náboženstva v škole zapadá do celkového rámca katechézy, ako už bolo vyššie spomenuté, a tvorí jej špecifickú súčasť. Podiel školského vyučovania náboženstva na celkovej katechéze závisí od mnohých faktorov. „V krajinách so starodávnou kresťanskou tradíciou katechéza často spočíva v náboženskom vyučovaní detí a dospelajúcej mládeže v škole alebo mimo školy“ (VKD, 1992, s. 16). Slovensko môžeme oprávnene zaradiť medzi tieto krajiny.

„Osobitnou charakteristikou školského vyučovania náboženstva je skutočnosť, že má prenikať do prostredia kultúry a vstúpiť do vzťahu s ostatným poznaním. Ako originálna forma služby slova má totiž školské vyučovanie náboženstva sprítomňovať evanjelium v osobnom procese systematickej a kritickej asimilácie kultúry“ (VDK, 1999, s. 74).

Kultúrny obzor, ktorý si žiaci osvojujú, je definovaný vedomosťami a hodnotami ostatných školských predmetov, školské vyučovanie náboženstva má využiť prvky vedomostí a výchovy, aby evanjelium vnikalo do mentality žiakov a kultúru, ktorú prijímajú bola harmonizovaná vo svetle viery. „Je preto potrebné, aby školské vyučovanie náboženstva figurovalo ako školský predmet s tými istými požiadavkami systematickosti a prísnosti, ako je to pri ostatných predmetoch. Má predkladať kresťanské posolstvo a kresťanskú udalosť s tou istou serióznosťou a hĺbkou, ako iné disciplíny predkladajú svoje poznatky. Neumiestňuje sa však povedľa nich ako niečo doplnkové, ale v potrebnom interdisciplinárnom dialógu. Tento dialóg sa má odohrávať najmä na tej úrovni, v ktorej každá disciplína stvára osobnosť žiaka. Takto predkladanie kresťanského posolstva ovplyvní spôsob chápania pôvodu sveta, zmyslu dejín, základu etických hodnôt, funkcie náboženstva v kultúre, osudu človeka, vzťahu k prírode. Školské vyučovanie náboženstva pomocou tohto interdisciplinárneho dialógu kladie základy, posilňuje, rozvíja a dopĺňa výchovné pôsobenie školy.“ (VDK, 1999, s. 75)

Školské vyučovanie náboženstva sa uskutočňuje v rôznom kontexte školy. Má síce vlastný charakter, ale nadobúda rôzne zameranie. Závisí to na množstve faktorov – právne podmienky a organizačné koncepcie, osobné predpoklady žiakov i učiteľov, vzťah školského vyučovania ku katechéze vo farnosti. Nie je teda možné vtesnať všetky modely do jedinej formy. „Je však potrebné usilovať sa o to, aby školské vyučovanie náboženstva zodpovedalo svojim osobitým cieľom a charakteristikám“ (VDK, 1999, s. 76).

Žiaci majú právo v pravde a s istotou osvojovať si náboženstvo, ku ktorému patria. U žiakov, ktorí navštevujú školské vyučovanie náboženstva, dochádza k neustálym zmenám v živote a mení sa ich viera. Aby školské vyučovanie náboženstva mohlo naplňať svoje ciele, musí reagovať na situáciu žiakov. Môže zasahovať a pomáhať všetkým skupinám žiakov navštevujúcich školu:

- a) Veriacim pomáha lepšie pochopiť kresťanské poslanstvo vo vzťahu k veľkým existenčným problémom, ktoré sú spoločné náboženstvám a charakterizujú každú ľudskú bytosť, k chápaniam života najčastejšie prítomným v kultúre a k hlavným, zásadným morálnym problémom, s ktorými sa ľudstvo stretáva.
- b) Žiaci, ktorí sú hľadajúci alebo v náboženských pochybnostiach, sa môžu presne dozvedieť, čo je viera v Ježiša Krista, aké odpovede dáva Cirkev na ich otázky, a tak majú príležitosť lepšie si premyslieť svoje rozhodnutie.
- c) Pre neveriacich žiakov naberá charakteristické črty misijného ohlasovania evanjelia, aby sa mohli rozhodnúť pre vieru, ktorej potom pomôže rásť a dozrievať katechéza v rámci spoločenstva (VDK, 1999, s. 77-78).

V našej školskej praxi sa predmet náboženská výchova chápe ako súbor vzdelávacích aktivít spojených so systémom výchovných aktivít, ktoré majú vyústiť vo vnútorné presvedčenie a konanie, ktoré by vyjadrovalo pozitívne hodnoty predkladanej náboženskej náuky. Toto všetko má byť dotvárané mimoškolskými aktivitami v rámci náboženského spoločenstva a rodinným prostredím.

Vyučovanie náboženstva v školách má u nás svoju tradíciu a počas totality vo väčšine prípadov predstavovalo jediný spôsob katechetickej činnosti medzi deťmi. V súčasnosti aj keď sa v školskom prostredí používa pojem vyučovanie náboženstva (cirkevné školy) či náboženská výchova, v kruhoch Cirkvi myslí sa tým hlavne katechetické pôsobenie na žiakov a častejšie sa hovorí o školskej katechéze. V samotnom školskom pôsobení na žiakov v predmete náboženská výchova je značná kognitívna zložka, preto by bol vhodnejší názov predmetu náboženstvo.

4 Zložky etickej výchovy a ich porovnanie s náboženskou výchovou

Etická výchova v užšom zmysle (usmerňovanie školského /triedneho/ spoločenstva pomocou osobitných aktivít, ktoré majú v učebných plánoch vyhradený osobitný priestor) má štyri podstatné zložky, vzájomne sa podmieňujúce a tvoriace jeden celok:

1. Výchovný program.
2. Štýl výchovy.
3. Používanie osobitných výchovných metód.
4. Rozvíjanie prosociálnosti (Lencz, in Roche-Olivar, 1992, s. 8-9).

4.1 Výchovný program

Etická výchova

Výchovný program rozvíja faktory podmieňujúce alebo podporujúce pozitívny význam osobnosti. K týmto faktorom patrí napr. sebaoceňovanie, pozitívne hodnotenie druhých, spôsobilosti medziľudských vzťahov, empatia a iné. Najdôležitejší a možno povedať, že rozhodujúci z týchto faktorov je prosociálnosť. Je to postoj príbuzný s postojom, ktorý nazývame dobroprajnou, nezištnou láskou. Preto prvú časť výchovného programu tvorí výchova k prosociálnosti, druhú časť tvorí aplikácia prosociálnosti na rôzne oblasti života (vzťah k práci, majetku, rodine, spoločnosti). Ak sa niekto stane prosociálnym, ľahko si osvojí zodpovedný vzťah k práci, rodine, prírode.

Program predmetu etická výchova sa prvé dva roky venuje výchove k prosociálnosti, ďalšie dva roky sú venované výchove k eticky žiadúcim postojom a správaniu v rôznych oblastiach života. Celý cyklus teda zahŕňa štyri roky, ktorý sa na každom stupni školského vyučovania opakuje so stúpajúcou náročnosťou.

Z uvedeného je zrejmé, že výchovný program v predmete etická výchova sa značne líši od etiky v bežnom zmysle, z obsahovej stránky nevyčerpáva celú šírku etiky. Ako už bolo uvedené, etika je širší pojem ako prosociálne správanie, na druhej strane však problémom mravného správania je schopnosť prekročiť hranice vlastného ja. Etické správanie predpokladá úctu k sebe i druhému človeku, schopnosť empatie, pri morálnom rozhodovaní brať do úvahy aj potreby a legitímne záujmy iného človeka a spoločnosti.

Pri rozvíjaní medziľudských spôsobilostí finálnym cieľom nie je spoločenský prospech, či úspech jedinca, ale prosociálne správanie a aby sa jedinec stal osobnosťou, tvorcom budúcej civilizácie.

Učebné osnovy etickej výchovy pre základné školy (1997, s. 2) ako cieľ predmetu uvádzajú: „Etická výchova (spolu s inými učebnými predmetmi a opatreniami) sa zameriava na prevenciu mravnej devastácie mládeže, ktorá je v súčasnosti vážnou hrozbou. Na dosiahnutie tohto cieľa sa neuspokojuje s podávaním informácií o morálnych zásadách, ale aj účinne podporuje pochopenie a interiorizáciu mravných noriem a napomáha osvojenie správania, ktoré je s nimi v súlade. Pozitívnym cieľom predmetu je vychovať zrelú osobnosť, ktorá má vlastnú identitu a hodnotovú orientáciu, v ktorej úcta k človeku a k prírode, spolupráca, prosociálne (sociálne pozitívne) správanie a národné hodnoty zaujímajú významné miesto. Pripravuje mladých ľudí pre život, aby raz ako dospelí prispeli k vytváraniu harmonických a stabilných vzťahov v rodine, na pracovisku, medzi spoločenskými skupinami, v národe a medzi národmi.“

Etická výchova, ako uvádzajú učebné osnovy pre stredné školy (1997, s. 2), „súvisí aj s vyučovaním ďalších učebných predmetov. Na rozdiel od nich sa sústreďuje na etický aspekt učiva. Napríklad využíva úryvky z literárnych diel, ale so zameraním na senzibilizáciu pre etické problémy a vyzdvihnutím pozitívnych vzorov správania. To isté možno povedať o náuke o spoločnosti, ktorá obsahuje učivo religionistiky. Etická výchova v učive náboženská etika sa zameriava na etický aspekt náboženstva s cieľom pochopiť správanie a postoje veriacich a vychovávať žiakov s odlišnými postojmi k náboženstvu k vzájomnej tolerancii.

Účinná etická výchova vyžaduje systematické a dlhodobé pôsobenie podľa psychologicky zdôvodneného programu a dostatok času vyhradeného na jeho realizáciu. Na druhej strane výchovu žiaka ovplyvňujú aj ostatné učebné predmety. Najmä hodiny estetickej výchovy, dejepisu a literatúry dávajú príležitosť na rozhovor o etických problémoch, na prezentáciu pozitívnych vzorov správania a pod. Výchovu študentov ovplyvňuje každý učiteľ svojou osobnosťou, správaním a vzťahom k žiakom. Preto je žiaduce, aby sa všetci učitelia oboznámili s cieľmi a metódami etickej výchovy.“

Obsahom sa etická výchova nezameriava výlučne na výchovu k prosociálnosti, ale venuje sa jednotlivým kategóriám etickej výchovy, etickým aspektom ochrany prírody, rodine, manželstvu, ekonomickým hodnotám, životnému štýlu, vzťahu k médiám, vzťahu k iným náboženstvám a ďalšie.

Náboženská výchova

Ako už bolo spomenuté, Slovensko je považované za krajinu so starodávnou kresťanskou tradíciou a v takýchto krajinách sa v minulosti, ale často aj teraz stotožňuje katechéza s vyučovaním náboženstva v škole. Práve určitá vernosť tradičnému chápaniu katechézy sa prejavuje v ponímaní nášho školského vyučovania náboženstva, resp. náboženskej výchovy ako školského predmetu.

Preto program výučby náboženstva v našej škole je postavený na štyroch

bodoch, ako ich uvádza Všeobecné direktorium pre katechizáciu (1999, s. 85-88):

1. Napomáhanie poznaniu viery

Láska k inej osobe už v ľudskom poriadku znamená chcieť ju stále poznávať. Tak aj ten, čo sa stretol s Kristom, chce ho čo najlepšie poznať a tak isto chce poznať Otcov plán, ktorý on zjavil. Poznanie obsahu viery je požiadavka primknutia sa k viere.

Prehĺbenie poznania viery kresťansky osvecuje ľudskú existenciu, udržuje život viery a tak isto robí schopným zdôvodniť si ju pred svetom. Odovzdávanie symbolu, súhrn Písma a viery Cirkvi vyjadruje splnenie tejto úlohy.

2. Liturgická výchova

Spojenie s Ježišom Kristom vedie k sláveniu jeho spásonosnej prítomnosti v sviatostiach, najmä Eucharistii. Cirkev si vrúčne praje, aby sa všetkých veriacich kresťanov podarilo priviesť k tejto plnej, vedomej a aktívnej účasti, ako to vyžaduje povaha samej liturgie a dôstojnosť ich kresťanského života. Preto katechéza okrem toho, že umožňuje poznať význam liturgie a sviatostí, má učeníkov Ježiša Krista vychovávať k modlitbe, k vďakyvzdaniu, k pokániu, k dôvernej prosbe, k zmyslu pre komunitu a k symbolickej reči, lebo všetko toto je potrebné k opravdivému liturgickému životu.

3. Morálna formácia

Obrátenie sa k Ježišovi Kristovi v sebe zahŕňa aj kráčanie v jeho šľapajach. Reč na vrchu, v ktorej Ježiš obnovuje Desatoro a vtláča im ducha blahoslavenstiev, je nevyhnutným východiskom pre morálnu formáciu, dnes tak veľmi potrebnú. Evanjelizácia, ktorá prináša so sebou aj ohlasovanie a mravnú ponuku, šíri celú svoju interpolujúcu silu, keď spolu s ohlasovaným slovom dokáže ponúknuť aj živé slovo. Takéto morálne svedectvo, ku ktorému katechéza pripravuje, musí vedieť ukázať spoločenské dôsledky evanjeliových požiadaviek.

4. Učiť modlitbe

Spojenie s Ježišom Kristom privádza učeníkov k tomu, aby zaujali postoj modlitby a kontemplácie, aký mal Majster. Naučiť sa modliť s Ježišom znamená modliť sa s tými istými citmi, s akými sa on obracal na Otca: klaňanie, chválenie, ďakovanie, synovská dôvera, prosby, obdiv jeho slávy. Keď je katechéza preniknutá klímou modlitby, osvojovanie si kresťanského života dosiahne patričnú hĺbku. Táto klíma sa stáva osobitne potrebnou, keď katechizovaní sa nachádzajú tvárou v tvár náročnejším požiadavkám evanjelia a cítia sa byť slabí, alebo keď udivení objavia v svojom živote Božie pôsobenie.

Okrem týchto úloh, spomenutý cirkevný dokument uvádza aj iné úlohy:

uvádzanie do kresťanského života a výchova k životu v spoločenstve a k poslaniu. Kresťanský život v spoločenstve nemožno improvizovať a treba k nemu starostlivo formovať. Vo výchove k tomuto zmyslu pre spoločenstvo sa bude katechéza starať aj o ekumenický rozmer a bude povzbudzovať k bratským postojom voči členom iných cirkví a cirkevných spoločenstiev. Má sa formovať misijný zmysel a vychovávať k medzináboženskému dialógu. Katechéza sa usiluje navykať Ježišových učeníkov, aby boli v spoločnosti, v profesnom, kultúrnom a spoločenskom živote prítomní ako kresťania. Náš predmet náboženská výchova napĺňa uvedený program i požiadavky, ktoré boli na základe cirkevných dokumentov uvedené vyššie. Ak by sme mali zhrnúť ciele náboženskej výchovy, ktoré sleduje, výsledkom by mala byť výchova slobodného, šťastného, samostatného mladého človeka, mravne zdatného, ktorý je užitočný pre spoločnosť i Cirkev, kde má svoje pevné miesto.

Obsah učiva je značne široký a je rozložený od 1. ročníka základnej školy až po 2. ročník strednej školy. Prvé tri ročníky vedú deti k osvojeniu si základných poznatkov a k budovaniu vzťahu k Bohu, blízkym a blížnym, svojmu okoliu, čo má vyvrcholiť v prijatí sviatosti zmierenia a Eucharistie. Ďalšie ročníky z pohľadu poznávania viery a formácie predkladajú učivo z jednotlivých teologických disciplín – liturgika, Starý zákon, Nový zákon, dejiny Cirkvi, kresťanská morálka, sociálne učenie Cirkvi (aktuálne spoločenské problémy), výchova k manželstvu a rodičovstvu, život v spoločenstve, sviatostný život a modlitba.

Náboženská výchova súvisí s inými predmetmi a vhodne sa môžu dopĺňať. Prírodovedné predmety (prírodopis, fyzika, chémia, matematika a sčasti i zemepis) obdivujú krásu Božieho stvorenstva – neživú prírodu, rastliny, živočíchy, dokonalosť človeka, zákony, ktoré Boh ukryl do svojho diela.

Kultúra a dejiny nášho národa sú späté s kresťanstvom a odkazom sv. Cyrila a Metoda. V literatúre sa žiaci učia o prínose slovanských vierozvestov pre naše písomníctvo, literatúru, kultúrnu vyspelosť, učia sa o slovenských národných buditeľoch, literátoch a umelcoch, z ktorých boli mnohí kňazmi a platnými členmi Cirkvi. Dejepis podáva dejiny ľudstva a nášho národa, ktoré od určitej doby a v jednotlivých fázach sú úzko spojené s dejinami Cirkvi.

Výchovné predmety – občianska výchova hovorí o spoločnosti, čo úzko súvisí so sociálnym učením cirkvi; hudobná výchova – hudba pôsobí na mladých ľudí „magicky“ a je veľmi silným zjednocujúcim prvkom, čo sa dá využiť v náboženskej výchove a klasická hudba má veľa inšpirácie v náboženstve; výtvarná výchova – žiaci sa učia citlivosti a vnímavosti na krásno, mnohé najvýznamnejšie umelecké diela sprítomňujú rôzne náboženské výjavy; pracovné vyučovanie vedie človeka k posväcovaniu prácou, v ktorej človek nachádza nielen zdroj obživy, ale aj realizácie; telesná výchova prispieva k starostlivosti o telo – aj ono je určené k spásu a je chrámom Ducha Svätého – a posilňovaniu vôle.

4.2 Štýl výchovy

Etická výchova

Ako uvádzajú učebné osnovy etickej výchovy (1997, s. 8), „predpokladom jej účinnosti je splnenie určitých podmienok, najmä:

- bezpodmienečné prijatie každého študenta, vytváranie priateľských vzťahov v skupine, pozitívne očakávania (atribúcia), induktívna disciplína,
- zdôrazňovanie prosociálnych hodnôt, ako sú spolupráca a pomoc,
- kontakty učiteľa so študentmi aj mimo hodín etickej výchovy; preto etickú výchovu má učiť učiteľ, ktorý v triede učí aj iné predmety.“

Štýl výchovy v etickej výchove je teda charakterizovaný črtami, ako prijatie dieťaťa, vyjadrenie pozitívnych citov k nemu, pripisovanie pozitívnych vlastností, získanie dieťaťa pre spoluprácu. Tento výchovný štýl vytvára v triede atmosféru, ktorá sa podobá atmosfére v dobrej rodine.

Náboženská výchova

Štýl výchovy v náboženskej výchove sa odvodzuje od vzťahu Ježiša Krista k deťom: „Nechajte deti prichádzať ku mne! Nebráňte im, lebo takým patrí Božie kráľovstvo. Potom ich objímal, kládol na ne ruky a požehnával ich“ (Mk 10, 14. 15). Ježiš často poukazoval na detskú dôveru či pokoru: „Kto sa teda poníži ako toto dieťa, ten je najväčší v nebeskom kráľovstve. A kto prijme jedno takéto dieťa v mojom mene, mňa prijíma“ (Mt 18, 4 – 5). Vzťah učiteľa náboženskej výchovy a žiaka má byť teda partnerský, ústretový, má dieťa prijímať, budovať jeho osobnosť. Učiteľ má realizovať v praxi preventívny výchovný systém don Bosca. Tento systém, ako uvádza A. Dermek (1995, s. 15-21), je založený na troch princípoch:

a) Rozum

Rozum = schopnosť pokojne uvažovať. Rozumom sa myslí rozum osvietený vierou, alebo múdrosť, ktorá pozerá na človeka aj v jeho prirodzených dimenziách. Preventívny systém má rozumné predpisy. Ale rozum je viac ako predpis. Predpis je mŕtvy, nikdy nemôže vystihnúť všetky možné meniace sa situácie a potrebné reakcie. Preto preventívny systém dáva na prvé miesto živý, pohotový, prispôsobivý rozum, ktorý vie posúdiť momentálnu osobnú aj spoločnú situáciu a vie voliť najvhodnejšiu reakciu. A tým výchovný proces personalizuje. Personalizovanie výchovného procesu spočíva v tom, že vychovávateľ - dobrý pastier pozná ovečky po mene, po mene ich aj volá a oni počúvajú jeho hlas.

Pozná nielen počet, všeobecnú typologickú charakteristiku, nacionálie. Osobné meno znamená tajomstvo človeka, jeho históriu, túžby, nádeje, zápasy, víťazstvá aj prehry, rodinné ovzdušie, čím trpí, čo čaká. Rozum pripomína vychovávateľovi, koho má pred sebou.

Preventívny systém používa jeden z najúčinnějších prostriedkov – asistenciu. Asistencia je to, čo etymologicky znamená pomocná prítomnosť. Je to prítomnosť, ktorá priateľstvom nedáva pocítiť vychovávateľskú ťarchu. Najúspešnejšia výchova je vtedy, keď žiak ani nepocíti, že je vychovávaný.

b) Náboženstvo

Týka sa najprv vychovávateľa, ktorý vstupuje do výchovného procesu ako veriaci a nie ako zamestnanec, ale ako povoláný, poslaný, ako „dobrý pastier“. Na dieťa vychovávateľ pozerá nie ako na ľudské mláďa, ale ako na božie dieťa, na originál, ktorý ešte nie je hotový, ale je mu zverený na dokončenie. Prostriedky, ktoré používa čerpajú účinnosť nielen z ľudských schopností, ale aj z nadprirodzených prameňov milosti.

Pod náboženskou výchovou sa nerozumejú len náboženské vedomosti, ani počet náboženských úkonov. Na prvom mieste je to život viery, evanjelium ako životná prax, spojenie liturgie obety v chráme s liturgiou života mimo chrámu. Don Bosco nekladal náboženské prvky do indiferentného polopohanského života, ale snažil sa utvoriť jednotu života pred Bohom a pred svetom, ktorý je tiež boží. Preto naliehavo a dôsledne žiadal plnenie všetkých povinností, lebo je to plnenie Božej vôle.

c) Láska

Výchova je vecou srdca, hovoril don Bosco, hoci na prvé miesto v princípoch dal rozum. Láska je najznámejšia charakteristika don Boscovej výchovy. Vonkajším prejavom vnútornej lásky je láskavosť. Bez vnútornej lásky by bola vonkajšia láskavosť pedagogickým podvodom, nevydržala by dlho. Don Boscovu láskavosť neslobodno zamieňať s tzv. naivnou dobráckosťou, mäkkosťou, ktorá nič nechce, nič nežiada. Jeho láska má dobre otvorené oči, vidí, predvída všetko, nebojuje o popularitu, ale o časné a večné dobro chovancov. Preventívny systém vyžaduje dôsledné plnenie povinností.

Preventívny systém sa usiluje predchádzať, aby nebolo treba trestať, alebo aby bolo trestov čo najmenej. V nutnosti dáva morálne sankcie, nikdy nie telesné. Preventívny systém nepozná presne vypracovaný katalóg trestov na presné katalógy priestupkov.

4.3 Použitie osobitných výchovných metód

Etická výchova

Etická výchova vychováva k mravnej zrelosti tým spôsobom, že navodzuje aktivity, „ktoré:

1. napomáhajú prežitie a pochopenie etických hodnôt najmä prostredníctvom vnímania situácií, prírody, seba a druhých (senzibilizácia),
2. uľahčujú porozumenie a interiorizáciu súvisiacich hodnôt a noriem (hodnotová reflexia),
3. umožňujú nácvik odpovedajúceho správania (nácvik v podmienkach triedy),
4. prenos skúseností, osvojených v škole, do každodenného života (zovšeobecnenie a prenos)“ (Lencz, 1997, s. 8).

Tieto štyri body predstavujú štyri metodické kroky, nevyhnutné pre účinnú etickú výchovu. Spoločným menovateľom týchto metód je, že poskytuje deťom skúsenosť, alebo umožňuje vytvoriť si vlastný úsudok. Deti sa učia z vlastného prežívania a zážitkov, ktoré potom prirodzeným spôsobom ovplyvňujú ich postoje a správanie. Používané metódy sa vo všeobecnosti označujú ako zážitkové. Učiteľ tu hrá úlohu moderátora.

„Nie je prístupné, aby učiteľ na hodinách etickej výchovy robil napríklad skupinovú terapiu alebo jogové cvičenia, používal techniky, ktoré sú zamerané na iné, napr. terapeutické ciele a vyžadujú odbornosť a špeciálnu prípravu (autogénny tréning, joga). Ešte menej prístupné je používať techniky, ktoré nie sú vedecky dostatočne overené, ani všeobecne akceptované (prvky orientálnych náboženstiev, psychotroniky, Silvova metóda atď.)“ (Lencz, 1997, s. 4).

Náboženská výchova

V náboženskej výchove nie sú predpísane metódy a postupy, keďže predmet je koncipovaný značne obširne a má aj značnú kognitívnu zložku. Je na majstrovstve vyučujúceho, kedy a ktoré metódy ako účinné využije. Odporúča sa, aby všade tam, kde sa to len trochu dá, používali zážitkové metódy vyučovania, aby vlastné prežitie situácie posilňovalo vzťah k Bohu a viedlo k prosociálnemu správaniu voči druhým. K tomu vyučujúcim slúžia popri metodických príručkách rôzne nápadníky, ktoré ponúkajú možnosti, ako výučbu čo najviac priblížiť žiakom.

4.4 Rozvoj prosociálnosti

Etická výchova

Projekt etickej výchovy je postavený na prosociálnosti. Pedagogický slovník (Průcha et al., 1995, s. 195) prosociálne správanie definuje ako: „1) Správanie jednotlivca alebo skupiny, ktoré je v súlade s normami danej spoločnosti. 2) Správanie a konanie, ktoré je zamerané na dobro druhých, správanie zdvorilé, empatické, kooperatívne, pomáhajúce, ochraňujúce.“

Prosociálne správanie, ako ho charakterizuje Lencz, (In: Roche-Olivar, 1992 s. 6) je také, „ktoré je zamerané na pomoc, alebo v prospech iných osôb, skupín, alebo spoločenských cieľov, avšak bez toho, žeby existovala odmena (finančná, pochvala, uznanie) pre autora správania. To znamená, že motívom a predpokladom prosociálneho správania je vnútorná potreba alebo tendencia robiť to, čo prospeje druhému. Cieľom výchovy k nemu je nielen osvojenie určitého vonkajšieho správania, ale priviesť k tomu, aby deti sa správali prosociálne z takejto vnútornej potreby.“

Prosociálna osobnosť, ako uvádza Lencz (In: Roche-Olivar, 1992 s. 6), má charakteristiky:

- prejavuje súcit s ľuďmi, ktorí majú ťažkosti,
- teší ho obdarovať niekoho alebo rozdeliť sa s niekým,
- namáha sa v prospech iných ľudí,
- úspechy iných ľudí prijíma bez závidi,
- má pochopenie pre starosti a nevýhody svojich známych,
- prežíva s inými ľuďmi ich starosti a radosti.

Pohnútky k správaniu, ktoré sa navonok javí ako prosociálne, môžu byť aj také, ktoré nemajú nič spoločné s prosociálnosťou, ako sledovanie vlastného prospechu, zaviazanie si niekoho, získanie si náklonnosti, oklamanie.

Za prosociálne sa považuje také správanie, kde prospech druhého nie je spájaný s očakávaným vlastným prospechom či ocenením. Ak sa zvažuje nielen miera zaangažovania, ale aj kvantifikácia – veľkosť námahy, čas, majetok, ktoré je človek pomáhajúci druhému ochotný vynaložiť, takéto správanie sa považuje za altruistické. Výkladový slovník andragogiky (Hotár, 2000, s. 29) altruizmus definuje ako „mravný princíp, ktorý spočíva v nezištnej službe iným ľuďom a v ochote obetovať pre ich dobro vlastné záujmy.“ Ak v sociálnom správaní začneme porovnávať stranu vkladu, teda, čo človek dal (námaha, čas, peniaze, majetok, ústupky, sebazapieranie, obetovanie sa) a na druhej strane zisk, teda, čo človek získal (uspokojenie vlastných potrieb, dosiahnutie vlastných cieľov), pridáme k určitej rovnováhe, či skôr nerovnováhe. V tejto nerovnováhe môže na jednej

strane sa človek obetovať, alebo na druhej stať sa vykorisťovateľom.

Na to, aby sa dieťa správalo prosociálne, treba u neho podľa výskumov R. Roche-Olivara (1992, s. 7) rozvíjať tieto spôsobilosti a vlastnosti:

1. Dôstojnosť ľudskej osoby; úcta k sebe.
2. Postoje a spôsobilosti medziľudských vzťahov.
3. Pozitívne hodnotenie správania druhých.
4. Kreativita a iniciatíva.
5. Komunikácia. Vyjadrenie vlastných citov.
6. Interpersonálna a sociálna empatia.
7. Asertivita. Riešenie agresivity a kompetitivity (schopnosti konkurencie). Sebaovládanie. Konflikty s druhými.
8. Reálne a zobrazené prosociálne modely.
9. Prosociálne správanie (Pomoc. Darovanie. Delenie sa. Spolupráca. Priateľstvo. Zodpovednosť a starosť o druhých.)
10. Spoločenská a komplexná prosociálnosť. (Solidarita. Sociálne problémy. Sociálna kritika. Občianska neposlušnosť. Nenásilie.)

Náboženská výchova

Náboženská výchova vedie k takému správaniu, ktoré má byť odpoveďou človeka Bohu vo vzťahu k blíždym. Jedným z bodov jeho programu je morálna formácia. Tá zákonite obsahuje v sebe i výchovu k prosociálnosti. Poznanie viery v náboženskej výchove vychádza z Božieho zjavenia, v ktorom kľúčovou osobnosťou je Ježiš Kristus – vzor každého kresťana. Preto sa v ďalšom obmedzíme na sledovanie správania tejto osoby.

Všetky evanjeliá ho opisujú ako osobu maximálne prosociálnu, altruistickú, prejavujúcu lásku k iným, ktorá ho priviedla k sebaobetovaniu na kríži. Ak si všimneme jeho činy, nájdeme v nich pomoc (robit zázraky, v ktorých prinavracal zdravie, kriesil mŕtvych, krmil hladných) radosť (stretávame ho na svadbe pri svojom prvom zázraku), i smútok (plakal nad Jeruzalemom i smrťou priateľa Lazara).

Kristovo učenie je presiaknuté aktivitou k druhým a nabádaním k nej, láskou k blíždym, ku ktorým zaradzuje pre niektorých nepochopiteľne aj lásku k nepriateľom. „Ale milujte svojich nepriateľov, dobre robte, požičiavajte a nič za to nečakajte! Buďte milosrdný ako je milosrdný váš Otec! Nesúďte a nebudete súdení. Neodsudzujte a nebudete odsúdení! Odpúšťajte a odpustí sa vám. Dávajte a dajú vám...“ (Lk 6, 35 – 38).

Klasickým príkladom prosociálnosti je podobenstvo o Milosrdnom Samaritánovi (Lk 10, 30 – 37).

Starozákonnú pasivitu „Čo sa nepáči tebe, nerob ani ty inému!“ (Tob 4, 16)

nahrádza aktivitou v prospech iných „Všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im. Lebo to je Zákon i Proroci“ (Mt 7,12). Odplatu „Oko za oko a zub za zub!“ (Ex 21, 24; Lv 24, 20) mení na pozitívnu aktivitu: „Tomu, kto sa chce s tebou súdiť a vziať ti šaty, nechaj aj plášť. A keď ťa bude niekto nútiť, aby si s ním išiel jednu míľu, choď s ním dve. Tomu, kto ťa prosí, daj, a neodvracaj sa od toho, kto si chce od teba požičať“ (Mt 5, 40 – 42).

Blahoslavenstvá (reč na hore) (Mt 5, 3 – 11) môžeme nazvať programom pre správny život, resp. programovým vyhlásením, v ktorom je vyjadrený vzťah k iným. Svoj vzťah k druhým ľuďom prenáša na apoštolov, keď im hovorí: „Nik nemá väčšiu lásku ako ten, kto položí svoj život za svojich priateľov“ (Jn 15, 13). Ježiš vyzýva ku skutkom telesného milosrdenstva: „Čokoľvek ste urobili jednému z týchto najmenších bratov mne ste to urobili“ (Mt 25, 40). Celá pozornosť na druhého je završená v druhej časti prikázania lásky: „Milovať budeš svojho bližného ako seba samého! Iného, väčšieho prikázania, ako sú tieto niet“ (Mk 12, 31). Ježiš vyzýval k takej aktivite, ktorá nepozná zisťnosť a odmenu: „Ak chystáš hostinu, pozvi chudobných, mrzákov, chromých a slepých a budeš blahoslavený, lebo oni sa ti nemajú čím odplatiť. No odplatu dostaneš pri vzkriesení spravodlivých“ (Lk 14, 13 – 14).

Uvedené príklady dokumentujú, že náboženská výchova cez poznanie Svätého písma a Ježiša Krista vedie žiakov k odpovedi – láske v konaní k druhým, bez zisťnosti, odmenou za ktorú tu na zemi je vnútorná blaženosť z konania dobra.

5 Kategórie etickej výchovy a ich vzťah k náboženskej výchove

5.1 Empatia

Slovo empatia pochádza z gréčtiny a podľa slovníka cudzích slov (Ivanová et. al., 1979, s. 249) znamená „prežívanie citu navodeného podobným citom druhej bytosti“. Podľa pedagogického slovníka znamená: „1. uvedomenie si pocitov, prežívania, momentálneho stavu iného človeka a snaha ich pochopiť a porozumieť im. 2. Prijatie (aspoň v duchu) sociálnej úlohy iného človeka, pohľad na ľudí, problémy, udalosti z inej perspektívy; snaha vidieť svet inými očami“ (Průcha et al., 1995, s. 64).

Empatia je faktor úzko spätý s prosociálnym správaním, „je pravdepodobne základom prosociálneho správania, ktoré sa považuje za jeden zo spôsobov na udržanie mentálneho zdravia vlastného individua, na zníženie agresivity a násillia a na zlepšenie sociálnych vzťahov“ (Roche-Oliver, 1992, s. 98).

Empatia z hľadiska humanistického prístupu znamená prijať druhého. Veľký význam zohráva schopnosť načúvať. Načúvanie môže v niektorých okamihoch intenzívne chápať to, čo si druhý myslí, po čom túži a vytvárať s ním životný súlad. „Vzájomná empatia pôsobí psychoterapeuticky, utvára základy autentickej sociálnosti, ktorá vylučuje zárodoky násillia alebo agresivity a utvára jednotu ako silu, ktorá buduje trvalé zväzky spolupráce, solidarity, priateľstva.“

Je dôležité snažiť sa o silnú empatiu a vžívať sa do postavenia druhého, bez toho, aby sme ho posudzovali. Prijatie neznamená podriadenosť alebo závislosť. Autentické prijatie druhého je jav aktívny, lebo predpokladá schopnosť usilovať sa o pochopenie druhého v jeho životných okolnostiach a zaujímať sa o neho tým, že ho prijímame a chápeme, čo obohatí naše ja. Zdanlivo akoby išlo o stratu vlastného ja, ale v skutočnosti ide o obohatenie vlastného vedomia a sebaistoty. To potom vedie k tomu, že človek bude ochotnejšie načúvať, než impulzívne reagovať. Čím väčšia je empatia, tým kratšia môže byť komunikácia, t. j. tým menej jednotiek informácie treba na vzájomnú výmenu významov.

Empatia, ako uvádza Roche-Oliver (1992, s. 94-95) má dve zložky – kognitívnu a afektívnu:

- 1. Kognitívna empatia** – je vnímanie stavu druhej osoby pomocou predstavivosti, znamená to, že s istou pravdepodobnosťou predvídame jej myšlienky, city a skutky. Niektorí autori kognitívnu empatiu stotožňujú so schopnosťou predikcie správania druhej osoby.
- 2. Afektívna empatia** – je to emocionálna reakcia na city druhého. Predpokladá vcítenie sa do citov druhého aspoň na globálnej úrovni, t. j.

vcítanie toho, či určitá situácia alebo skutočnosť je pre druhého príjemná alebo nepríjemná.

Je predpoklad, že obidve zložky sú vzájomne späté a závislé jedna na druhej. Stupeň vzájomnej závislosti môže byť odlišný od prípadu k prípadu.

Ak sa pozrieme na osobu Ježiša Krista, správal sa maximálne empaticky. Ježišove správanie deklaruje, že empatia ho viedla k prosociálnosti. Jasne badáme kognitívnu empatiu na príbehu stretnutia so Samaritánkou (Jn 4, 1 – 26), alebo stretnutí s cudzoložnou ženou (Jn 8, 1 – 11) i afektívnu empatiu, keď ho nachádzame na svadbe v Káne Galilejskej radovať sa so svadobčanmi, ale prežívať s nimi aj úzkosť, čo ho viedla k prvému zázraku (Jn 2, 1 – 10) i plakať nad smrťou Lazára a súcitiť s jeho sestrami (Jn 11, 1 – 44) alebo ľútosť nad hladnými zástupmi v prípade rozmnoženia chleba (Mt 14, 13 – 21).

Odkaz empatie nachádzame v Pavlovom liste Rimanom: „Radujte sa s radujúcimi, plačte s plačúcimi“ (Rim 12, 15). Obdobne ako v etickej výchove aj v náboženskej výchove sú deti vedené k empatii, na základe ktorej sa rozvíja prosociálnosť.

5.2 Asertivita

V ľudskom spolunažívaní sa často objavuje nepochopenie, konflikty, spory, vojny. Mohli by sme povedať, že sú to primitívne prejavy medziľudských vzťahov. Spôsobuje to nedostatok asertivity vo vzájomnej komunikácii. Oproti asertivite vystupuje agresivita. Často v chápaní pojmov je nejednotnosť a protikladnosť. Niektorí autori chápu agresivitu ako pozitívne črty správania charakterizujúce dobrého obchodníka, podnikateľa, športovca, jedinca, ktorý sa dokáže presadiť. Aj v oblasti psychológie je určitá nejednotnosť. Na jednej strane sú takí, ktorí zastávajú názor, že ľudská prirodzenosť je v podstate násilná, na druhej strane iní hovoria o naučenom charaktere násilia.

Aj keď sa agresivita odmieta, má aj črty, ako uvádza Roche-Olivar (1992, s. 115), „ktoré môžu byť pozitívne a potrebné pre ľudskú osobnosť a jej sociálne interakcie. Sú to pohotovosť, rozhodnosť, impulzivnosť, úsilie, presvedčivosť, uvedomenie si vlastnej sily, riešenie konfliktu a pod.“ Asertivitu potom definuje ako „iniciatívu, rozhodnosť a vytrvalosť pri presadzovaní určitého správania, a to napriek situačným interpersonálnym, či sociálnym prekážkam“ (Roche-Olivar, 1992, s. 115).

Asertivita podľa pedagogického slovníka (Průcha et al., 1995, s. 23) je „spôsob jednania, ktorým človek vyjadruje a úprimne presadzuje otvorene a primerane situácii svoje myšlienky, názory, postoje, city ako pozitívneho, tak aj

negatívneho charakteru. Postupuje tak, aby neporušil asertívne práva svoje, ani ostatných ľudí.“

Asertivita vyjadruje otvorené, zodpovedné a čestné konanie, adekvátnym spôsobom s kýmkoľvek. Etická výchova zavrhuje agresivitu a vychádza z predpokladu, že je možné úplne funkčné správanie založené výlučne na prosociálnosti. Posledná doba je poznačená značnou konfrontáciou a je veľa faktorov, ktoré jej nahrávajú. Aj napriek tomu, postavenie asertivity má svoju perspektívu i v budúcnosti.

V mnohých predstavách je kresťan vyobrazený ako trpiteľ, ktorý nemá právo sa ohradiť voči nepravosti a musí všetko znášať, akoby asertivita predstavovala niečo škodlivé. Keď hovoríme o asertivite vo vzťahu k náboženskej výchove, opäť si musíme všimnúť osobu Ježiša Krista. Ježiš konal asertívne, v niektorých prípadoch priam diplomaticky. „Keď prišiel do chrámu a učil, pristúpili k nemu veľkňazi a starší ľudia a pýtali sa: Akou mocou toto robíš? A kto ti dal túto moc? Ježiš im povedal. Aj ja sa vás niečo spýtam. Ak mi odpoviete, i ja vám poviem, akou mocou toto robím. Odkiaľ bol Jánov krst? Z neba, či od ľudí? ... Odpovedali teda Ježišovi: Nevieme. A on im odvetil: Ani ja vám nepoviem, akou mocou toto robím“ (Mt 21, 23 – 27). Jeho protivníci – farizeji, často kládli pred neho prekážky a navodzovali konfrontačné situácie. On takéto situácie riešil s rozvahou a nejatril nepriateľské vášne voči sebe ako napríklad, keď sa ho pýtali, odkiaľ je jeho moc (Lk 21, 17), on jednoducho spomedzi nich odišiel, alebo ich svojou odpoveďou umlčal, ako v prípade o platení daní cisárovi (Mt 22, 17 – 22).

Ježiš ohlasoval pokoj, mier, nenásilie a vystríhal pred násilím. Pri svojom zajatí na adresu Petra hovoril: „Daj svoj meč na svoje miesto! Lebo všetci, čo sa chytajú meča, mečom zahynú“ (Mt 26, 52). Jeho mierumilovnosť sa prejavuje: „Neodporujte zlému. Ak ťa niekto udrie po pravom líci, nadstav mu aj druhé“ (Mt 5, 39). No vyznávač Ježiša nemá trpieť za každú cenu. Sám Ježiš dáva príklad obrany, ak sa jedná o nespravodlivosť, ako je to v situácii pred Kajfášom po údere sluhu: „Ak som zle povedal, dokáž, čo bolo zlé, ale ak dobre, prečo ma biješ?“ (Jn 18, 23) alebo: „Židia znova zdvihli kamene a chceli ho ukameňovať. Ježiš im povedal: Ukázal som vám veľa dobrých skutkov od Otca. Pre ktorý z nich ma kameňujete?!“ (Jn 10, 31 – 32)

Žiaci v náboženskej výchove sú vedení nasledovať príklad Ježiša – nebyť agresívni, ale ústretoví, asertívni.

5.3 Atribúcia

Atribúcia pochádza z latinského slova *attributio* a značí „podstatný, charakteristický znak, základnú vlastnosť nejakej veci“ (Ivanová et al., 1979, s. 104).

V ponímaní etiky atribúcia je „veriť, dôverovať skutočnosť, že druhý človek už potenciálne má, alebo aktuálne bude mať tie vlastnosti, orientáciu, prípadne praktické postoje, ktoré v ňom chceme podporovať, rozvíjať, kultivovať, formovať a vychovávať ho k nim“ (Klimeková, 1999, s. 108). Zjednodušene je to pripisovanie pozitívnych hodnôt ľuďom.

V ľudskom spoložití pri posudzovaní druhého nastáva problém v tom, že sa porovnáva s modelom ideálnosti a objavuje na ňom nie pozitívne ale niečo negatívne. To negatívne sa potom považuje za podstatný a určujúci faktor, hoci v skutočnosti je to irelevantné.

V správaní, ak sa objavuje niečo pozitívne, čo dlhodobo pretrváva, berie sa to ako štandard a prestáva sa tým zaoberať, vyzdvihovať. Za to sa veľmi ľahko kritizuje a vyčíta. Aby si jedinec udržal trend dobra, je potrebné pozitíva vyzdvihovať, chváliť, nezabúdať na nich, neporovnávať s inými. V mladom človekovi vždy nevidno pozitívne vlastnosti, ale je v ňom zakódovaná túžba po šťastí. On túto túžbu chce naplniť.

V Ježišovom učení nachádzame tiež prvky atribúcie. Nabáda ľudí, aby na druhého pozerali z pohľadu dobra a nehľadali na ňom chyby, ktoré by sa stotožňovali s osobou. „Nesúďte, aby ste neboli súdení. Prečo vidíš smietku v oku svojho brata, a vo vlastnom brvno nezbadáš?“ (Mt 7, 1. 3) Ježiš konal bez predpojatosti. Petrovi zveril úrad, hoci predtým ho zradil.

5.4 Morálna komunikácia

Vlastné skúsenosti s bolesťou, utrpením, pomáhajú pochopiť druhého človeka, ktorý je v podobnej situácii. Schopnosť subjektu identifikovať svoje vlastné city, ako sa spája (H.F.Harlow, in Klimeková, 1999, s. 110) so schopnosťou rozpoznať a identifikovať prežívanie druhých, ktoré môže byť príjemné i bolestné. Komunikácia s ľuďmi je vyjadrením citov človeka, ktoré sú predpokladom empatie.

Morálna komunikácia je „vyjadrením spôsobu nadväzovania morálnych kontaktov, väzieb človeka k sebe, založených na sebaúcte k vlastným morálnym hodnotám, k iným ľuďom, k sociálnemu i prírodnému prostrediu“ (Klimeková, 1999, s. 110).

Ak na prejavy nevôle detí reagujú ich rodičia s láskou, naučia sa deti vyjadrovať nevôľu a negatívne city bez obáv a hanblivosti, čo umožňuje reagovať

s empatiou na potreby druhých. Ak negatívne reakcie a city detí sú potláčané, (neplač, veď väčší vyrastieš; chlapi predsa neplačú) boja sa alebo hanbia ich vyjadriť, čo spôsobuje ignorovanie potrieb druhých.

City dotvárajú osobnosť človeka, poskytujú životu subjektivitu a vitalitu. Človek by však išiel do veľkého rizika, keby bol závislý len na citoch. Aby ich ovládol, je dobré si ich uvedomiť, či sú pozitívne alebo negatívne a identifikovať ich.

V priamej komunikácii majú city nezastupiteľnú hodnotu. V období, kedy spoločnosť prežíva krízu hodnôt, komunikácia je tým javom, ktorý umožňuje stabilizovať hodnoty uznávané v skupine, rodine... V rýchlo vyvíjajúcej sa spoločnosti je dôležité mať dobré vzťahy, ktoré sa nadobúdajú a udržiavajú komunikáciou.

Ak sa pozrieme na konanie Ježiša, nachádzame u neho prejavy citov – plakal pri hrobe priateľa Lazára, „a Ježiš zaslzil“ (Jn 11, 35), s láskou prijímal deti, ulútovalo sa mu zástupov, že boli hladné, ale aj vyhánal kupcov z chrámu, čo bolo zrejmé výrazom hnevu (Mt 21, 12 – 13). Čiže dokázal vyjadrovať aj negatívny cit, ale aj ho ovládať, „s hnevom si ich premeral a zarmútený nad zaslepenosťou ich srdca povedal...“ (Mk 3, 5).

Celá jeho činnosť spočívala v komunikácii s ľuďmi, ktorá bola zväčša verbálna, ale evanjelisti poukazujú aj na neverbálnu: pozdvihol oči, premeral si ich, „Ježiš naňho pozrel s láskou“ (Mk 10, 21). Prežívania udalostí cirkevného roku sú zároveň spojené s prejavmi emócií, napr. smútok z utrpenia a smrti Ježiša Krista i radosť z jeho zmŕtvychvstania, resp. z vianočných osláv Ježišovho narodenia.

5.5 Morálna flexibilita

Morálna flexibilita sa definuje ako „schopnosť morálneho poznania, myslenia, hodnotenia seba i iných ľudí s cieľom zohľadniť variabilitu prístupov k morálnemu hodnoteniu ľudí i medziľudských vzťahov“ (Klimeková, 1999, s. 112).

Vyjadruje mobilitu človeka vidieť morálny problém, situáciu a vzťah z rôznych hľadísk, analyzovať ho podľa konkrétnej situácie, zohľadniť vždy konkrétneho človeka.

Problém morálnej flexibility úzko súvisí s problémom dôstojnosti človeka a reálnym stavom spoločnosti. Nezastupiteľné miesto v rozvíjaní a upevňovaní vedomia ľudskej dôstojnosti má výchova. Spoločnosť by mala poskytnúť dospievajúcim takú kultúru a prostredie, ktoré je preniknuté pozitívnymi hodnotami.

Vedomie ľudskej dôstojnosti sa musí konkretizovať v každodennej realite, aby sa deti navzájom vnímali ako dôstojné bytosti. Cieľom má byť priviesť ich k poznaniu, že všetkých musíme akceptovať a vážiť si ich, lebo jeden závisíme od druhého.

S dôstojnosťou a flexibilitou súvisí sebaúcta a úcta k druhým. „Sebaúcta je relatívne staré vedomie a hodnotiaci úsudok, ktoré si osoba urobí o sebe a vo vzťahu k pozitívnym, želaným vlastnostiam, jej základom je poznanie vlastných možností fyzických a intelektuálnych a morálnych schopností, spoločenských vzťahov, postojov, správania“ (Klimeková, 1999, s. 114). Úcta k druhým sa v súvislostiach etickej výchovy používa v kontexe výchovy prosociálnosti a altruizmu.

V náboženskej výchove je ľudská dôstojnosť odvodzovaná od podobnosti človeka s Bohom: „A stvoril Boh človeka na svoj obraz, na Boží obraz ho stvoril, muža a ženu ich stvoril“ (Gn 1, 27). Človek majúci nesmrteľnú dušu, vlastní v nej Boží obraz. Tým je dané všetko – dôstojnosť, úcta k sebe, i úcta k druhým. Sväté písmo ide ďalej a úctu transformuje na lásku k Stvoriteľovi, k sebe, k blížnemu. Bez úcty sa nedá milovať. Dôstojnosť, úcta a láska sú stredobodom náboženského výchovného pôsobenia.

Zoznam použitej literatúry

- DERMEK, A.: Don Boscov výchovný systém. In: *Výchova je vecou srdca. Sympóziu o výchove podľa Jána Bosca*. Bratislava: Vydavateľstvo Don Bosco, 1995. s. 15 – 22. ISBN 80-85405-38-5
- Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu I.* Prel. P. Stanislav Polčina. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993
- Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu II.* Prel. P. Stanislav Polčina. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993
- GLUCHMAN, V. : *Etická výchova nie je etika*. In: SME 13. 12. 2005. [online]. [citované 11. január 2006]. Dostupné na: <<http://www.sme.sk/clanok.asp?cl=2507582>>
- HOTÁR, V. – PAŠKA, P. – PERHÁCS, J. a kol.: *Výchova a vzdelávanie dospelých – terminologický a výkladový slovník*. 1. vyd. Bratislava: Media trade, spol. s r. o. – Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2000. ISBN 80-08-02814-9. ISSN 1335-3403
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: *Slovník cudzích slov*. 1. vyd. Bratislava: SPN, 1979
- JÁN PAVOL II.: *Catechesi tradendae: Apoštolská exhortácia*. [online] Slovenské Saleziánske katechetické stredisko, 1993. [citované 21. máj 2006]. Dostupné na: <<http://www.kbs.sk/?cid=1117275051>>
- JANDOUREK, J. : *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 288 s. ISBN 80-7178-535-0
- KLIMEKOVÁ, A. : *Etika a mravná výchova (Teoretická časť) – I., II.* 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied, 1999. 134 s. ISBN 80-88722-59-4
- KONGREGÁCIA PRE KLERIKOV: *Všeobecné direktorium pre katechézu*. Prel. Marta Jedličková. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1999. Preklad z tal. predl.: *Direttorio generale per la catechesi*. ISBN 80-7162-264-8
- KUTARŇA, J. : *Id'te a ohlasujte... : Úvod do katechetiky*. Bratislava: Saleziánske katechetické stredisko, 1994. ISBN 80-85405-24-5
- LENCZ, L. : *Etická výchova. Učebné osnovy gymnázia, SOŠ a SOU*. [online]. [citované 21. máj 2006]. Dostupné na: <http://www.statpedu.sk/Pedagogicke_dokumenty/SOS/Osnovy/Eticka_vychova.doc>
- LENCZ, L. – KRÍŽOVÁ, O.: *Učebné osnovy etickej výchovy pre 5. až 9. ročník základnej školy*. [online]. [citované 21. máj 2006]. Dostupné na: <http://www.statpedu.sk/Peaddogicke_dokumenty/Zakladne_skoly/Osnovy/ETIKA.doc>
- PAVOL VI.: *Evangelii nuntiandi : Apoštolské povzbudenie. Ohlasovanie evanjelia*

v dnešnom svete. 1. vyd. Zvolen: Združenie Jas, 1992. 64 s. ISBN 80-900548-4-6
POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA PRE KLÉRUS: *Všeobecné katechetické direktórium*.
Prel. Saleziánske katechetické stredisko. Bratislava: Saleziánske katechetické
stredisko, 1992. Preklad z tal. orig.: Directorium Catechismus Generale. ISBN 80-
85405-02-4

PRŮCHA, J. : *Přehled pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 272 s. ISBN 80-
7178-399-4

PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. : *Pedagogický slovník*. 2. vyd.
Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-029-4

ROCHE-OLIVAR, R. : *Etická výchova*. 1. vyd. Prel. Ladislav Lencz. Bratislava:
Orbis Pictus Istropolitana, 1992. ISBN 80-7158-001-5

ROSA, V. – TUREK, I. – ZELINA, M.: *Koncepcia rozvoja výchovy a vzdelávania
v Slovenskej republike na najbližších 15-20 rokov (projekt "MILÉNIUM")*. 1999.
[online]. [citované 21. máj 2006]. Dostupné na:
<http://www.mladez.sk/generate_page.php?page_id=312>

Sväté písmo Starého i Nového zákona. 1.vyd. diela pripraveného do tlače Ústavom
svätého Cyrila a Metoda v Ríme. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1996. ISBN 80-
7162-152-8, ISBN 0-86516-335-9

VIŠŇOVSKÝ, M. a kol.: *Malý teologický lexikón*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha,
1977

METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM V PREŠOVE

Peter ORENDÁČ

VZŤAH ETICKEJ A NÁBOŽENSKEJ VÝCHOVY

2007

Logo portálu

Odporúčame vám navštíviť webovú stránku edukačného portálu www.skolaplus.sk (www.skolaplus.eu), v ktorom nájdete rôzne informácie súvisiace s výchovno-vzdelávacím procesom pre učiteľov, žiakov i rodičov.

Tento projekt je realizovaný s finančnou podporou Európskeho sociálneho fondu.

Autor: PaedDr. Ing. Peter Orendáč
Názov: Vzťah etickej a náboženskej výchovy
Recenzent: ThDr. Pavol Bugoš, PhD.
Mgr. Mária Ďurčeková
Jazyková úprava: Mgr. Andrea Biščáková
Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove
Za vydanie zodpovedá: PaedDr. Ivan Pavlov, PhD.
riaditeľ MPC
Obal a väzba: Rokus s. r. o., Sabinovská 55, Prešov
Náklad: 250 ks
Rok vydania: 2007
1. vydanie ISBN 978-80-8045-476-0

Nepredajné!

Určené pre vzdelávacie potreby pedagogických zamestnancov škôl a školských zariadení východného Slovenska.

